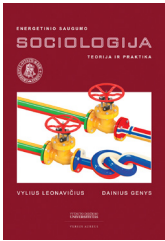

Recenzija | Book review

Energetinio saugumo sociologija politologo akimis

Dainius Genys ir Vylius Leonavičius. *Energetinio saugumo sociologija. Teorija ir praktika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017. ISBN 978-609-467-283-5 (spausdintas); ISBN 978-609-467-282-8 (internetinis).

JUSTINAS JUOZAITIS

Vytauto Didžiojo universitetas

2004 m. Lietuvai tapus Euroatlantinės bendruomenės dalimi, saugumo ekspertai Rusijos energijos išteklių tiekimo monopoliją palaipsniui pradėjo vadinti vieninteliu reikšmingu iššūkiu mažosios valstybės nacionaliniam saugumui¹. Politologus tai paskatino labiau domėtis Lietuvos energetiniu saugumu ir energetikos politika. Aktyviai tyrinėtos Rusijos disponuojamos energijos tiekimo monopolijos ypatybės ir jos išnaudojimas Maskvos įtakai Lietuvoje plėsti (Česnakas 2012, 2016, 2018; Vitkus 2008; Grigas 2013); nagrinėti Lietuvos nacionaliniai interesai formuojant Europos Sąjungos bendrąją energetikos politiką (Vilpišauskas 2011; Vaičiūnas 2009) ir Vilniaus bandymai įtraukti energetinio saugumo koncepciją į NATO politinę darbotvarkę (Molis, Vaišnoras 2014); aptartos Lietuvos energetinio saugumo politikos formavimo ypatybės (Česnakas 2013); analizuota Lietuvos užsienio politika Astravo atominės elektrinės atžvilgiu (Juozaitis 2016); domėtasi Lietuvos energetikos strategijų (Janeliūnas 2009) ir Visagino AE projekto problematika (Molis, Gliubutė 2012); konstruoti Lietuvos energetinio saugumo rizikų (Molis 2011) ir politinio pažeidžiamumo indeksai (Česnakas et al. 2016) bei paliestos kitos temos (Vaišnoras 2010; Švedas 2017). Vis dėlto politologų įžvalgos laikui bėgant išsiblaškė po įvairius mokslinius žurnalus, konferencijų leidinius bei monografijų skyrius ir liko nesusistemintos.

1 Teiginys atspindi 2004–2014 m. laikotarpį. Po Rusijos karinės intervencijos Ukrainoje Lietuvos politinėje darbotvarkėje gynybos klausimai tapo reikšmingesni nei iššūkiai energetiniam saugumui.

Skirtingai nei politikos mokslų atstovai, sociologai Dainius Genys ir Vylius Leonavičius sėkmingai parengė įvairiapusišką bei sistemišką Lietuvos energetinio saugumo tyrimą ir išdėstė jį savo naujoje monografijoje „Energetinio saugumo sociologija. Teorija ir praktika“. Neperdedant galima teigti, kad tai išsamiausias lig šiol atliktas Lietuvos energetinio saugumo tyrimas, kuriame daugiau ar mažiau nagrinėjamos ne tik sociologų, bet ir politologų nagrinėtos temos. Atsižvelgiant į tai ir turint omenyje energetinio saugumo koncepcijos tarpdiscipliniškumą, „Energetinio saugumo sociologiją“ galima aptarti žvelgiant ne vien per sociologijos, bet ir per politikos mokslų prizmę.

Mokslinė ambicija, teoriniai rėmai ir metodologija

Genys ir Leonavičius remiasi klasikine D. Yergino energetinio saugumo samprata, pabrėžiančia energijos tiekimo patikimumą, įperkamumą ir suderinamumą su nacionalinėmis vertybėmis bei prioritetais, ir kelia du ambicingus tikslus. Autoriai energetinį saugumą siekia tirti sociologiškai: „<...> atskleisti, kaip energetikos sistemą ir energetinį saugumą suvokia bei aiškina ją kuriantys ir nuo jos priklausantys socialiniai veikėjai, kaip šių veikėjų pasirinkimas veikia energetikos sistemą ir energetinį saugumą“ (Genys, Leonavičius 2017, 11), ir tuo pačiu metu aptarti Lietuvos visuomenės socialinę būklę.

Kadangi energetinio saugumo sociologiją D. Genys ir V. Leonavičius supranta kaip „įvairių sociologijos teorinių prieigų rinkinį, kuriuo remiantis analizuojami energetinio saugumo socialinės dimensijos aspektai“ (Genys, Leonavičius 2017, 42), monografija nėra išspraudžiama į vienos teorijos rėmus. Autoriai taiko mišrią teorinę prieigą ir skirtingus energetinio saugumo suvokimo aspektus nagrinėja pasitelkdami racionalaus pasirinkimo, refleksyvos modernizacijos, sistemų, kultūros, rizikos valdysenos ir postmodernias teorijas. Daugiausia dėmesio skiriama rizikai teorizuoti.

Empirinių knygų pagrindą sudaro dvi reprezentatyvios visuomenės nuomonės apklausos, kurių atlikimo chronologija siejasi su reikšmingomis geopolitinėmis aplinkybėmis. Pirmoji apklausa atlikta prieš Rusijos karinę intervenciją Ukrainoje, o antroji įvykdyta jau po Krymo aneksijos. Tyrimo išsamumą praplečia minimose apklausose atsiskleidžiančio visuomenės požiūrio gretinimas su anksčiau atliktais visuomenės nuomonės tyrimais, kiekybinio ir kokybinio žiniasklaidos diskursu, esminiais Lietuvos energetikos politikos dokumentais, politinių partijų programomis, istorinėmis aplinkybėmis ir tarptautiniu energetikos politikos kontekstu.

Tad „Energetinio saugumo sociologija“ yra ambicingas, ilgai ir kruopščiai rengtas mokslinis projektas, pasižymintis plačia teorine aprėptimi ir nuodugniu empiriniu tyrimu. Kokių rezultatų tai leidžia pasiekti?

Tyrimo aprėptis, rezultatai ir jų reikšmingumas

Taikydami išsamų klausimyną ir skirtingas teorijas Genys ir Leonavičius Lietuvos energetinį saugumą ištiria įvairiais pjūviais. Autoriai savo knygoje ne tik nubrėžia bendrus energetinio saugumo suvokimo kontūrus Lietuvos visuomenėje, bet ir išskiria jų susiformavimą lemiančius veiksnius. Kaip ir daugelyje visuomenės nuomonės tyrimų, energetinio saugumo suvokimas gretinamas su respondentų materialine padėtimi, gyvenamąja vieta, išsilavinimu, amžiumi, lytimi ir kitomis klasikinėmis charakteristikomis, tačiau knygoje esama ir labiau intriguojančių tyrimo kampų, iš kurių verta paminėti bent keletą.

Trečiajame skyriuje nagrinėjama palankumo politinėms partijoms įtaka respondentų požiūriui į energetinį saugumą ir prieinama prie diskusiją provokuojančios išvados: „Energetinio saugumo suvokimas pasiskirsto pagal tai, kokias politines jėgas žmonės palaiko arba kuriomis politinėmis jėgomis jis pasitiki“ (Genys, Leonavičius 2017, 102). Atitinkamai toks teiginys leidžia formuluoti prielaidą, kad ne politinių partijų artikuliuojami energetikos politikos prioritetai skatina respondentus jas remti ar kritikuoti, bet respondentų pamėgtų politinių jėgų pozicija energetikos politikos atžvilgiu formuoja jų požiūrį į energetinį saugumą.

Penktajame skyriuje aptariamas valdančiųjų pateikiamos informacijos poveikis lietuvių požiūriui į energetinį saugumą papildo ankstesnę įžvalgą. Autoriai konstatuoja, kad „dauguma visuomenės narių net neturi pakankamai informacijos apie Lietuvos energetikos politiką ir energetikos problemas“ (Genys, Leonavičius 2017, 102), o tai savo ruožtu padeda paaiškinti, kodėl respondentų požiūris į energetinį saugumą yra glaudžiai susijęs su jų mėgstamų politinių partijų pozicijomis.

Dešimtajame skyriuje analizuojamas viešojo diskurso poveikis visuomenės požiūriui į branduolinę energetiką ir tuo pačiu metu gvildinamas sudėtingas rebusas: kaip itin palanki lietuvių nuomonė branduolinės energetikos atžvilgiu tapo tiek nepalanki, kad piliečiai 2012 m. nacionalinio referendumo metu rekomendavo nestatyti Visagino AE? Sumažėjusį lietuvių palaikymą branduolinei energetikai autoriai daugiausia sieja su pernelg ilgai užtrukusiomis politinėmis diskusijomis, skandalais ir korupcijos apraiškomis.

Monografijoje aptariami ir kiti energetinį saugumą turintys užtikrinti projektai, pavyzdžiui, skalūninių dujų išgavimas ir daugiabučių gyvenamųjų namų renovacijos procesas, o apklausti respondentai provokuoti galvoti apie įvairias šių projektų problematiką atspindinčias priešpriešas. Kas jiems svarbiau? Strateginis interesas ar žemės savininkų ir žemdirbių teisės? Aplinkosauga ar energetinis saugumas? Atsinaujinančios ar branduolinės energetikos plėtotė? Galimybė patiems apsirūpinti energijos išteklių ar šios atsakomybės delegavimas valdžiai? Energetinis savarankiškumas ir papildoma materialinė našta ar tam tikras kompromisas ir pigesni energijos ištekliai?

Atsakymus į šiuos klausimus autoriai gretina su gerokai abstraktesniu energetinio saugumo suvokimu Lietuvos visuomenėje, jos požiūriu į bendrines valdžios formuluojamas energetinio saugumo politikos kryptis ir artikuliuojamas grėsmes energetiniam saugumui. Skirtingais analizės lygmenimis išnagrinėta lietuvių nuomonė autoriams leidžia įtikinimai pasakyti, kada visuomenė palaiko valdančiųjų formuluojamą energetinio saugumo politiką, o kada ir kodėl jai prieštarauja.

Genio ir Leonavičiaus monografija visų pirma atskleidžia, kad politinius sprendimus priimančios ir nuo jų priklausomi socialiniai veikėjai kiek skirtingai suvokia energetinį saugumą. Valdantysis elitas energetinį saugumą tapatina ir su galimybe laisvai rinktis energijos išteklių tiekėjus, tiekimo kelius bei energijos išteklius, ir su palankiomis energijos kainomis, tačiau $\frac{3}{4}$ respondentų pirmenybę teikia mažoms energijos kainoms, o ne laisviems pasirinkimams, kuriuos autoriai vadina energetiniu savarankiškumu. Kitaip tariant, energetinis savarankiškumas ir energijos įperkamumas lietuviams nėra lygiaverčiai prioritetai, kai pastarasis yra gerokai svarbesnis.

Nepaisant skirtingai sureikšminamų energetinio saugumo aspektų, visuomenė itin palankiai vertina valdančiųjų suformuluotas energetikos politikos kryptis ir pernelyg neginčija iš Rusijos užsienio politikos išplaukiančių grėsmių. Nors respondentams svarbiau energijos išteklių kaina, jie taip pat palaiko valdančiųjų suformuluotą energetinės nepriklausomybės siekį (~80 %) ir integraciją į Europos Sąjungos energetikos sistemas (~70 %). Dauguma apklaustųjų sutinka su Vilniaus pozicija, kad, siekdama išlaikyti Lietuvą savo įtakos zonoje, Rusija naudojami monopolistine energijos tiekėjos pozicija (~55 %).

Tačiau monografijos autoriai pažymi, kad palankiai vertinamos Lietuvos energetinio saugumo politikos kryptys neturėtų būti tapatinamos su taip pat vertinamomis jų įgyvendinimo priemonėmis. Konkrečių energetikos infrastruktūros projektų, kuriais būtent ir buvo bandoma įgyvendinti energetinio saugumo politikos kryptis ir taip apriboti Rusijos įtaką Lietuvos politiniams ir ekonominiams procesams, palaikymas buvo kur kas kuklesnis, kai reikšminga respondentų dalis savo nuomonės taip ir neišreiškė.

Pavyzdžiui, trečdalis respondentų nežinojo, kaip atsakyti į klausimus apie Visagino AE statybas ir skalūninių dujų gavybą, daugiau neigiamai atsiliepė apie jų ekonominį potencialą ir nemanė, kad jie bus saugūs aplinkai. Net pusė respondentų laikėsi nuomonės, kad Visagino AE projektas sukels papildomų problemų šalyje, pavyzdžiui, oligarchijos įsigalėjimą.

Kodėl Lietuvos visuomenė palaiko energetikos politiką, bet prieštarauja jos įgyvendinimo priemonėms? Autoriai tai aiškina dvejopai. Viena vertus, opozicija energetikos infrastruktūros projektams tapatinama su problemiška Lietuvos visuomenės materialine padėtimi, kita vertus, su valdančiojo elito veiksmais. Silpnai informuotiems respondentams abstrakčius ir stipriai ideologizuotus, pavyzdžiui, vadinamosios energetinės nepriklausomybės, energetinio saugumo politikos, tikslus gana sunku tiesiogiai sieti su savo gerove, o energetikos infrastruktūros projektai iškart provokuoja domėtis investicijomis ir dėl jų galimais mokesčiais. Kaip tai iliustruoja 6.13 ir 6.14 lentelės, kuo mažesnės respondento pajamos, tuo labiau jis prieštaraus papildomoms investicijoms, kurios galimai padidins energijos išteklių kainas, tačiau net ir santykiškai didelėmis pajamomis disponuojantys respondentai tik nedaug labiau palaiko nei nepalaiko investicijas į strateginius energetikos projektus.

Pasitikėjimą strateginiais energetikos projektais mažina ne tik padidėjusių mokesčių baimė, bet ir nepasitikėjimas valdančiuoju elitu. D. Genio ir V. Leonavičiaus surinkti duomenys atskleidžia, kad respondentai neigiamai vertina tiek politikų, tiek valstybės tarnautojų kompetenciją. Didžioji dauguma apklaustųjų taip pat nemano, kad jie atstovauja viešajam interesui. Autoriai pabrėžia, kad visuomenės pasitikėjimą strateginių energetikos projektų sėkmingumu mažina ir kokybiškos informacijos trūkumas, pernelyg ilgos politikų diskusijos ir dėl korupcijos kylantys skandalai. Ypač žalinga dažna politikų pozicijos kaita, kai prieš vienus rinkimus politinė partija palaiko tam tikrą projektą, o prieš kitus jau jam oponuoja ar teikia alternatyvius pasiūlymus

Nors knygoje to pernelyg nesistengiama pabrėžti, autorių tyrimo rezultatai vis tiek leidžia formuluoti aiškias praktines politines rekomendacijas. Norint sėkmingai įgyvendinti investicijoms ir laikui imliams infrastruktūros projektams ir taip sustiprinti Lietuvos energetinį saugumą, vykdomoji valdžia turėtų pasirinkti adekvatų komunikacijos būdą ir dėti dideles pastangas siekdama įtikinti visuomenę jų reikalingumu. Neskiriant tam pakankamai dėmesio, visuomenėje formuosis neapibrėžtumo ir nepasitikėjimo nuotikos, kurias prieš rinkimus savo naudai bandys išnaudoti Lietuvos politinės jėgos, radikalai ir nedraugiškos užsienio valstybės. Siekiant sėkmingai užbaigti strateginius projektus, kurių įgyvendinimas gali užtrukti bent kelias Seimo kadencijas, politinėms partijoms derėtų pasirašyti jų reikalingumą

pabrėžiančius susitarimus ir taip sumažinti tikėtinų tarpusavio ginčų mastą. Kartu tai galimai padidintų visuomenės pasitikėjimą politikais ir jų kompetencija, kurią respondentai vertina itin kritiškai. Galiausiai, nors tai skamba kiek šabloniškai, valdantiejiems reikia skirti daugiau dėmesio ekonomiškai pažeidžiamų piliečių problemoms spręsti, nes itin mažomis pajamomis disponuojančią visuomenės dalį labai sunku įtikinti investicijoms imlių strateginių projektų reikalingumu. Nepaisant to, kad dauguma esminių energetinio saugumo projektų jau yra įgyvendinti, šios rekomendacijos vis dar gali būti taikomos Lietuvos elektros sistemų sinchronizacijai su kontinentinės Europos tinklu, Lenkijos ir Lietuvos gamtinių dujų jungties projektui ir pasipriešinimui Astravo AE elektrinės statyboms Baltarusijoje.

Žvelgiant į platesnį socialinių mokslų tyrimų kontekstą, „Energetinio saugumo sociologija“ pateikia plačiausią ir išsamiausią Lietuvos energetinio saugumo analizę, pagrįstą ne tik visuomenės nuomonės apklausomis, bet ir geopolitinės Lietuvos energetinio saugumo problematikos, istorinio ir tarptautinio konteksto išmanymu. Gretindami politinio elito ir visuomenės požiūrius, D. Genys ir V. Leonavičius tuo pačiu metu atskleidžia lietuvių nuomonę apie įvairius energetinio saugumo aspektus suformavusias priežastis, esmines valdančiųjų pozicijas ir piliečių požiūrio sankirtas bei jų implikacijas Lietuvos energetiniam saugumui. Tad „Energetinio saugumo sociologija“ yra išsamus, novatoriškas ir reikšmingas darbas, galintis sudominti ne tik sociologus, bet ir politologus ar kitus energetinį saugumą tyrinėjančius mokslininkus.

Nuo strateginio intereso link visuomenės lūkesčių

Ką naujo aptariamoje monografijoje gali rasti politologinę Lietuvos energetinio saugumo literatūrą pažįstantis skaitytojas? Genio ir Leonavičiaus monografijos išskirtinumas yra sistemiškas šalies energetinio saugumo aiškinimas remiantis visuomenės pažiūromis. Autoriai akcentuoja politologams gerai pažįstamą teiginį, kad kuo demokratiškesnė yra valstybė, tuo didesnę įtaką visuomenė turi valdžios sprendimams, ir, priešingai nei energetinį saugumą nagrinėjantys politologai, juo vadovaujasi savo monografijoje.

Politikos mokslų literatūra piliečių interesus daugiau ar mažiau pamiršo. Į visuomenę juose žvelgiama kaip į objektą, kurį reikia įtikinti „teisingais“ energetinio saugumo politikos sprendimais ar vadinamojo strateginio intereso svarba, bet ne kaip subjektą, turintį savitų lūkesčių energetinio saugumo politikoje. Kai politologai nagrinėja esminių energetinio saugumo politikos priemonių, pavyzdžiui, Visagino AE, įgyvendinimo problematiką, jie į ją žvelgia ne per visuomenės intereso, bet per strateginę prizmę, valstybes

traktuodami kaip vientisus ir tarpusavyje konkuruojančius analizės vienetus. Atsižvelgiant į tai, politologai Visagino AE stagnaciją sieja su Rusijos politiniu spaudimu, ypač konkuruojančiais Astravo ir Baltijos atominių elektrinių projektais, ir nesugebėjimu susitarti su regioniniais partneriais (Česnakas, Juozaitis 2017). Monografijos autoriai įvairiapusiškai nagrinėja visuomenės nuomonę, dėl kurios palankumo politinės partijos varžosi kas ketverius metus, ir mato visai kitokį paveikslą – Visagino AE projektas užstrigo dėl neigiamos visuomenės nuomonės ir politikų bandymų ją išnaudoti savo naudai.

Susitelkdama prie visuomenės lūkesčių „Energetinio saugumo sociologija“ užpildo politikos mokslų literatūroje pastebimą spragą ir leidžia į Lietuvos energetinį saugumą pažvelgti kitu kampu, atskleidžiančiu Lietuvos visuomenės nuomonės poveikį šalies energetiniam saugumui. Nors visuomenės nuomonės tyrimas pats savaime nėra kažkuo pranašesnis ar prastesnis nei strateginė energetinio saugumo analizė, kurioje valstybės yra esminiai analizės vienetai, jis plečia akiratį ir neabejotinai praturtina politologo žinias apie Lietuvos energetinio saugumo problematiką ir visuomenės reikšmę joje.

Ne iki galo išnaudotas potencialas ir skaitytojui nedraugiški redakciniai sprendimai

Aptarus teigiamus „Energetinio saugumo sociologijos“ aspektus, toliau išsakoma kritika. Nors Genys ir Leonavičius sukonstravo solidžią ir išsamią Lietuvos energetinio saugumo analizę, vienas jos aspektas neišpildė pačių autorių provokuotų lūkesčių. Kadangi tyrimo pagrindą sudaro prieš ir po Ukrainos ir Rusijos karinio konflikto atliktos reprezentatyvios Lietuvos visuomenės apklausos ir autoriai teigia, kad „Krymo okupacija <...> darė įtaką Lietuvos visuomenės nuomonei apie energetinį saugumą“ (Genys, Leonavičius 2017, 15), skaitytojas tikisi susipažinti su visuomenės nuomonės skirtumais ir nori suprasti, kaip karinis konfliktas, kurį išprovokavo Lietuvos valdančiojo elito sugrėsminama valstybė, keičia lietuvių požiūrį į energetinį saugumą. Kitaip tariant, koku mastu lietuviai tai supranta kaip riziką? Nepaisant to, monografija skaitytojo smalsumo nepatenkina.

Priklausomai nuo skirtumų reikšmingumo, o autoriai leidžia suprasti, kad visuomenės nuomonė apie Lietuvos energetinį saugumą pastebimai pasikeitė po Krymo aneksijos, jie galėjo būti arba koncentruotai aptarti atskirame knygos skyriuje, arba nuosekliai komentuojami esamose struktūrinėse dalyse. Vietoje to knygoje sakoma, kad Ukrainos ir Rusijos konfliktas sukelia visuomenės nuomonės pokyčius, tačiau sistemiskai neparodoma, kaip

pažiūros keičiasi. Norėjosi pamatyti išsamesnį nei Lietuvos energetinio saugumo apžvalgoje publikuotą nuomonės kaitos palyginimą (Augutis et al. 2015).

Abiejų apklausų taikymą taip pat gaubia neaiškumas. Nagrinėjant monografiją kai kada sunku suprasti, būtent kurios (ar abiejų) apklausos duomenis vaizduoja schemas ir grafikai – kartais autoriai tai nurodo išnašose, kartais šią svarbią detalę nutyli.

„Energetinio saugumo sociologijoje“ ne visa apimtimi išplėtotas strateginės energetikos infrastruktūros arba nacionalinės energetinio saugumo politikos įgyvendinimo priemonių dėmuo. Autoriai išsamiai nagrinėja energetinio saugumo ir energetikos politikos krypčių sampratą, tačiau tuo pačiu metu vienoms energetikos politikos įgyvendinimo priemonėms skiria daug dėmesio, pavyzdžiui, Visagino AE, skalūninių dujų gavybai ir daugiabučių gyvenamųjų namų renovacijai, o kitas (suskystintų gamtinių dujų terminalas, gamtinių dujų jungtis su Lenkija, sinchronizacija, elektros jungtys su Švedija ir Lenkija) aptaria daugiau ar mažiau epizodiškai.

Žvelgiant iš vienos pusės, toks dėmesio paskirstymas yra logiškas, nes atliekant apklausas SGD terminalo projektas jau buvo beveik įgyvendintas, sinchronizacija bei Lietuvos ir Lenkijos dujotiekis GIPL tuo metu vertinti kaip tolimos perspektyvos projektai, o elektros jungtys viešojoje erdvėje nekėlė pernelyg didelių ginčų. Visagino AE ir skalūninių dujų gavybos projektus supo neapibrėžtumas ir kontroversija: dėl jų vyko aktyvios ir aršios diskusijos, protestai, o dėl Visagino AE statybų net organizuotas konsultacinis referendumas. Renovacijos procesas taip pat sulaukė palyginti didelio visuomenės dėmesio, nes jis tiesiogiai veikė daugiabučiuose gyvenančių žmonių gerovę. Galiausiai moksliniams tyrimams nėra skiriamas neribotas išteklių kiekis, todėl autoriams paprastai tenka rinktis tarp to, kas yra svarbu ir kas yra svarbiau.

Žvelgiant iš kitos pusės, įvairiapusiškesnė strateginės infrastruktūros analizė būtų leidusi nuodugniau panagrinėti visuomenės nuomonę lėmusias priežastis ir patikrinti kai kuriuos tyrime formuluojamus teiginius. Pavyzdžiui, visuomenės pasipriešinimą Visagino AE autoriai sieja su ilgomis politinėmis diskusijomis, tačiau apie elektros jungtį su Lenkija kalbėta dar prieš Lietuvai tampant Europos Sąjungos nare (projektas minimas dar 1999 m. Nacionalinėje energetikos strategijoje), o jos statybos, praėjus penkiolikai metų, žymios kontraversijos nesukėlė. Tada galima būtų klausti: kodėl vienu atveju užsitęsios diskusijos išprovokuoja visuomenės pasipriešinimą, o kitu – ne? Panašių paralelių galima rasti daugiau.

Nors atskiras knygos dalis į bendrą sistemą jungia kryžminės nuorodos, standartizuota struktūra ir socialinė energetinio saugumo problematika, jas taip pat galima skaityti kaip individualius straipsnius, kuriuose plėtojami saviti empiriniai tyrimai. Viena vertus, tai yra privalumas, kita vertus, autorių

siunčiama mintis pasiklysta tekste. Knygos gale autoriai pateikia glaustus atskirų dalių apibendrinimus, tačiau jie neapibendrina knygos kaip vientiso mokslinio darbo.

Pabaigoje galima pridurti, kad daugumos lentelių perkėlimas į priedus yra skaitytojui nepatogus redakcinis sprendimas. Daugelis lentelių yra gana glaustos, kad papildytų autorių teiginius tekste, tačiau jos yra perkeltos į knygos pabaigą. Lentelių monografijoje yra daug, tad, norint su jomis susipažinti, knygą nuolatos tenka vartyti pirmyn ir atgal.

Nepaisant to, išsakyta kritika niekaip nemenkina Genio ir Leonavičiaus indėlio į energetinio saugumo tyrimus. Dešimtmetį nuosekliai nagrinėta Lietuvos energetinio saugumo problematika autoriams leido parengti kokybišką, išsamų, diskusijas provokuojantį ir kitų specializacijų mokslininkus dominantį mokslinį darbą. Kartu tai yra pirma plačios apimties monografija Lietuvos energetinio saugumo tematika, todėl ją tikrai verta skaityti.

Literatūra

- Augutis, J., et. al. 2015. *Lietuvos energetinis saugumas. Metinė apžvalga 2013–2014*. Vilnius, Kaunas: Versus aureus, Vytauto Didžiojo universitetas.
- Česnakas, G. 2012. „Energetinis saugumas Baltijos – Juodosios jūros regione: nesaugumo ištakos ir poveikis valstybėms.“ *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 10: 149–188.
- Česnakas, G. 2013. “Energy Security Challenges, Concepts and The Controversy Of Energy Nationalism In Lithuanian Energy Politics.” *Baltic Journal of Law & Politics* 6: 106–139.
- Česnakas, G. 2016. “Energy Resources as the Tools of Foreign Policy: The Case of Russia.” *Lithuanian Foreign Policy Review* 35: 9–40.
- Česnakas, G., et al. 2016. “Assessment of Political Vulnerabilities on Security of Energy Supply in the Baltic States.” *Baltic Journal of Law & Politics* 9: 153–182.
- Česnakas, G., Juozaitis, J. *Nuclear Geopolitics in the Baltic Sea Region. Exposing Russian Strategic Interests Behind Ostrovets NPP*. Washington: Atlantic Council.
- Česnakas, G. 2018. „Baltic States“. In: *Understanding Energy Security in Central and Eastern Europe. Russia, Transition and National Interest*, ed. W. Ostrowski, E. Butler, 111–123. New York: Routledge.
- Gliebutė, J., Molis, A. 2012. „Branduolinės energetikos plėtros Baltijos regione perspektyvos“. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 10: 119–145.
- Grigas, A. 2013. *The Politics of Energy and Memory between the Baltic States and Russia*. Farnham, Surrey: Asghate.
- Janeliūnas, T. 2009. “Lithuanian Energy Strategy and its Implications on Regional Cooperation.” In: *Energy: Pulling the Baltic Sea Region Together or Apart?*, ed. A. Sprūds, T. Rostoks, 190–222. Riga: Zinatne.

- Juozaitis, J. 2016. "Lithuanian Foreign Policy vis-à-vis Belarusian Nuclear Power Plant in Ostrovets." *Lithuanian Foreign Policy Review* 35: 41–66.
- Molis, A. 2011. "Building Methodology, Assessing the Risks: The Case of Energy Security in the Baltic States." *Baltic Journal of Economics* 11 (2): 5–80.
- Molis, A., Vaišnoras, T. 2014. "Energy Security Through Membership in NATO and the EU: Interests and Achievements of Lithuania." *Lithuanian Foreign Policy Review* 31: 13–32.
- Švedas, R. 2017. „ES energetinės salos požymiai, grėsmės ir šios problemos sprendimo būdai: Lietuvos atvejo analizė.“ *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 15: 183–212.
- Vaičiūnas, Ž. 2009. „Europos Sąjungos bendros energetikos politikos formavimas ir Lietuvos interesai“. *Politologija* 3 (55): 89–120.
- Vaišnoras, T. 2010. „Scenarijų metodo pritaikymas energetikos politikos formavimo procese: Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos energetinio saugumo scenarijai.“ *Politikos mokslų almanachas* 7: 141–160.
- Vilpišauskas, R. 2011. "National Preferences and Bargaining of the new Member States Since the Enlargement of the EU: The Baltic States – Still Policy Takers?" *Lithuanian Foreign Policy Review* 25: 9–32.
- Vitkus, G. 2008. "Russian Pipeline Diplomacy: A Lithuanian Response." *Acta Slavica Iaponica* 26: 25–46.